

7. Маракулин В. М. Экономика с асимметрично информированными агентами: концепция предельной информации / В. М. Маракулин // Журн. Новой экон. ассоциации. - 2009. - № 1-2. - С. 62-85.

8. Нижегородцев Р. М. Информационная экономика. Кн. 2. Управление беспорядком: Экономические основы производства и обращения информации / Р. М. Нижегородцев. - М. ; Кострома : [б. и.], 2002. - 173 с.

9. Stiglitz Joseph E. Information and the change in the paradigm in economics / Joseph E. Stiglitz // Prize Lecture, December 8, 2001. - Режим доступа : http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/2001/stiglitz-lecture.pdf

Марина Скиба,

кандидат наук з державного управління,

головний консультант відділу економічної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень

Спеціальні економічні зони як інструмент активізації інвестиційно-інноваційної діяльності: теоретико-прикладний аспект

У статті класифіковано основні типи С(В)ЕЗ відповідно до мети їх створення, розглянуто преференції, що надаються урядами для їх ефективної діяльності. Вироблено рекомендації щодо удосконалення правового забезпечення функціонування С(В)ЕЗ в Україні.

Ключові слова: спеціальні (вільні) економічні зони, інвестиції, інновації, пільги.

In the article classified the main types of special (free) economic zones for the purpose of their establishment. The preferences provided by the governments for their effective operation are considered. The recommendations for improving of national legislation on SEZ are given.

Key words: special economic zones, investment, innovation, preferences.

Постановка проблеми. Безальтернативним шляхом реалізації системної та послідовної державної політики, спрямованої на активізацію інноваційних процесів, забезпечення технологічного розвитку та оновлення національної економіки є формування та забезпечення розвитку національної інноваційної системи (далі - НІС)*, що особливо є актуальним в умовах необхідності прискорення темпів економічного зростання в посткризовий період. Функціонування інноваційної інфраструктури як підсистеми НІС неможливо забезпечити без розвитку її елементів, а саме науково-впрова-

* Національна інноваційна система (НІС) - це сукупність законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), які задіяні в процесі створення та застосування наукових знань та технологій і визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови для забезпечення інноваційного процесу.

джувальних зон, наукових парків, технопарків, регіональних інноваційних кластерів, центрів трансферу технологій та ін.

Аналіз останніх досліджень. Механізми створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон (далі - С(В)ЕЗ) розглянуто в роботах В.Васенко, В.Ефимової, В.Пили; висвітленню науково-методичних аспектів функціонування С(В)ЕЗ присвячена праця О.Чмир, особливості податкового та митного режиму С(В)ЕЗ С.Рибакова, Н.Орлової, М.Пінської, Л.Тарана, механізми впровадження інноваційних проектів і програм у С(В)ЕЗ розглядаються В.Борщевським. Зважаючи на багатогранність зазначеної проблематики та неможливість охопити весь спектр створення та функціонування С(В)ЕЗ у зазначених вище роботах, необхідним є подальше наукове дослідження типів С(В)ЕЗ в Україні як елемента національної інноваційної системи.

Метою статті є на основі вивчення зарубіжного досвіду розробити рекомендації щодо створення новітніх типів функціонування С(В)ЕЗ в Україні як елемента інноваційної інфраструктури НІС.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел свідчить про багатогранність поняття С(В)ЕЗ та відсутність єдиної загальноприйнятої класифікації їх типів. Так, у Міжнародній Конвенції "Про спрощення та гармонізацію митних процедур" (діє з березня 1979 р.) вільна зона означає частину території держави, де будь-які ввезені товари, як правило, розглядаються в тому, що стосується імпорتنих мит і податків, як такі, що перебувають поза межами митної території і не є предметом звичайного митного контролю. У більш широкому значенні поняття С(В)ЕЗ трактують Т.Данько і Е.Округ: С(В)ЕЗ є суверенною територією держави, що є складовою господарського комплексу країни (груп країн), де забезпечується виробництво і розподіл суспільного продукту для досягнення певної конкретної, загальної, інтегрованої, корпоративної мети з використанням спеціальних механізмів регулювання суспільно-економічних відносин виробництва та розподілу, здатних до дифузного розширення її кордонів [1].

Закон України "Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон" визначає С(В)ЕЗ як частину території України, на якій встановлюються і діють спеціальні правові режими економічної діяльності (далі - СПРЕД*) та порядок застосування і дії законодавства України [2]. О.Чмир розуміє під СЕЗ просторово обмежену частину території держави, в межах якої встановлюється СПРЕД для забезпечення цілеспрямованого економічного розвитку через задіяння зовнішніх інвестиційних ресурсів та активізацію зовнішньоекономічних зв'язків [3]. Попри незначну відмінність у трактуванні зазначеного терміна, більшість науковців усе ж сходяться на думці про те, що С(В)ЕЗ є спеціальним режимом госпо-

---

* Спеціальний правовий режим економічної діяльності.

дарювання, який встановлюється відповідно до законодавства, має чіткі просторові, часові межі та цілеспрямоване функціонування.

Практика функціонування С(В)ЕЗ в Україні свідчить про їх низьку ефективність, невідповідність результатів їх діяльності визначеним цілям. Метою створення С(В)ЕЗ є залучення іноземних інвестицій та сприяння їм, активізація спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності для нарощування експорту товарів і послуг, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції та послуг, залучення і впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання, розвитку інфраструктури ринку, поліпшення використання природних і трудових ресурсів, прискорення соціально-економічного розвитку України [2]. Проте за весь період функціонування С(В)ЕЗ і територій пріоритетного розвитку (далі - ТПР) в Україні очікувалось залучити інвестицій на суму понад 6,3 млрд дол. США, але в передкризовому 2007 р. згідно із затвердженими інвестиційними проектами було досягнуто лише 53,5% від запланованого - 3,4 млрд дол. США. Інвестиції у високі технології у С(В)ЕЗ і ТПР у 2007 р. становили лише близько 5% від загального обсягу інвестицій, значна частина доходу вивозилась без реінвестування в основний капітал, що призводить до передчасного зношення устаткування та виснаження ресурсів. Станом на 1 квітня 2007 р. з початку функціонування суб'єкти С(В)ЕЗ і ТПР отримали податкових пільг на суму 10,4 млрд грн, тоді як обсяг надходжень до бюджету становив лише 8,1 млрд грн (у середньому по С(В)ЕЗ та ТПР від кожної гривні пільг держава отримала лише 78 копійок бюджетних надходжень) тощо [6]. У кризовий період обсяги залучених інвестицій зменшились, а в окремі С(В)ЕЗ вони взагалі не надходили. Кількість функціонуючих С(В)ЕЗ та проектів, що реалізуються на їх території, зменшується щороку. Станом на 1 квітня 2011 р. у 8 С(В)ЕЗ реалізувалися 108 проектів та функціонували 105 підприємств. Цими проектами передбачено надходження інвестицій в обсязі 611,5 млн дол. США, фактично надійшло 610,8 млн дол. США [4]. Станом на 1 квітня 2011 р. заборгованість із сплати до бюджетів усіх рівнів податків, зборів становила 1,1 млн грн (у тому числі із ПДВ - 342 тис. грн, податку на прибуток - 52 тис. грн). Тобто С(В)ЕЗ не виконують ролі потужного стимулу активізації інвестиційно-інноваційної діяльності. Невизначеність на рівні закону відповідальності центральних органів виконавчої влади за формування та реалізацію державної політики щодо функціонування С(В)ЕЗ, нечіткість розмежування функцій з регулювання їх діяльності створює обмеження для подальшого ефективного функціонування С(В)ЕЗ.

Варто зазначити, що на території України відповідно до законодавства можуть створюватись такі типи С(В)ЕЗ: вільні митні зони і порти, експортні, транзитні зони, митні склади, технологічні парки, технополіси, комплексні виробничі зони, туристично-рекреаційні, страхові, банківські зони

тощо. Окремі зони можуть поєднувати в собі функції, властиві різним типам С(В)ЕЗ. Тож, попри значний перелік типів С(В)ЕЗ, він не є виключним і передбачає можливість доповнення іншими типами С(В)ЕЗ. З метою пошуку найбільш дієвих типів С(В)ЕЗ з точки зору активізації інвестиційно-інноваційної діяльності розглянемо існуючі у світі типи С(В)ЕЗ. Відповідно до мети створення С(В)ЕЗ можна виділити:

- **зовнішньоторговельні зони** - це частина території держави, як правило, прикордонної території, в межах якої товари іноземного походження можуть зберігатися, купуватися та продаватися без сплати мита і митних зборів або з їх відстроченням. Створюються у формі: вільних портів ("порто-франко"), вільних митних зон (зон франко), митних складів. Прикладом такого виду зон в Україні є С(В)ЕЗ, створена відповідно до Указу Президента України від 28 червня 1999 р. та Закону України "Про спеціальну (вільну) економічну зону "Порто-франко" та території Одеського морського торговельного порту" з метою залучення інвестицій у пріоритетні галузі виробництва для збереження існуючих та створення нових робочих місць, впровадження новітніх технологій, сприяння розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і підприємництва та інше [5]. За 25 років передбачено залучити 78 млн дол. США, зберегти старі та створити нові робочі місця (у кількості 250). Станом на 2010 р. було залучено 24,8% від очікуваного обсягу інвестицій та організовано робочих місць - 160,4% від очікуваного [6], що свідчить про часткове досягнення цілей;

- **зони прикордонної торгівлі** - територія держави на кордонах із сусідніми країнами, на якій діє спрощений порядок перетину кордону і торгівлі. Певні ознаки такого типу С(В)ЕЗ має Інтерпорт Ковель, створений з метою облаштування міжнародного транспортного коридору Гданськ-Одеса, залучення інвестицій, розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, транспортно-виробничої інфраструктури [7]. Але її не можна назвати прикладом ефективного функціонування С(В)ЕЗ. Станом на 1 квітня 2011 р. С(В)ЕЗ Інтерпорт Ковель не функціонує [4];

- **туристично-рекреаційні зони** - С(В)ЕЗ, які створюються в регіонах, що мають багатий природний, рекреаційний та історико-культурний потенціал, з метою ефективного його використання і збереження, а також активізації підприємницької діяльності (у тому числі із залученням іноземних інвесторів) у сфері рекреаційно-туристичного бізнесу. В Україні ознаки такого типу зон має С(В)ЕЗ "Курортполіс Трускавець", що створена відповідно до Закону України від 18 березня 1999 р. з метою стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності, спрямованої на збереження та ефективне використання природних лікувальних ресурсів курорту Трускавець, прискорення економічних реформ у лікувально-оздоровчій галузі та розвиток туризму [8]. Станом на 1 січня 2011 р. на її території реалізовувалось 8 проектів, більшість яких належить до сфери охорони здоров'я. Проте

у 2010 р. і в I квартал 2011 р. інвестиції у С(В)ЕЗ "Курортополіс Трускавець" не надходили [9];

- **комплексні С(В)ЕЗ** поєднують у собі риси та елементи зон різних типів. Серед них розрізняють: *за критерієм відкритості*: інтеграційні (тісна взаємодія з позазональною економікою країни) та анклавні (орієнтовані на зв'язки із зовнішнім ринком) зони; *місцезнаходження*: зовнішні (розміщені на кордоні з іншими державами, наприклад С(В)ЕЗ "Закарпаття") та внутрішні (розміщені у внутрішніх районах країни, С(В)ЕЗ "Славутич", "Миколаїв");

- **комплексні виробничі С(В)ЕЗ** можуть мати форму експортних виробничих зон (де розвивається насамперед експортне виробництво, орієнтоване на переробку власної сировини й переважно складальні операції) та імпортоорієнтованих зон (розвиток імпортозамінних виробництв). Більшість створених в Україні С(В)ЕЗ належить саме до такого типу: С(В)ЕЗ "Славутич", "Миколаїв", "Рені" та ін. Станом на 1 квітня 2011 р. С(В)ЕЗ "Миколаїв" не функціонує, з початку реалізації проектів на території С(В)ЕЗ "Рені" фактично надійшло 61,9% обсягу передбачених інвестицій, з яких було освоєно лише 43,3%. Показовим прикладом ефективного функціонування С(В)ЕЗ є "Славутич", де обсяг фактично залучених та освоєних інвестицій перевищив утричі планові показники, а обсяг інвестицій, спрямованих у сферу виробництва електричного, електронного та оптичного устаткування, перевищив планові показники у 18 разів;

- **науково-впроваджувальні зони**, функціонування яких спрямовано на розвиток наукового-виробничого потенціалу як окремого регіону, так і країни загалом, досягнення нової якості економічного зростання через стимулювання, за допомогою системи пільг, фундаментальних і прикладних досліджень, з подальшим упровадженням результатів наукових розробок у виробництво. Це зони, в яких основний обсяг доданої вартості формується за рахунок створення та комерціалізації інтелектуальної власності.

Відповідно до критеріїв: розмір території розташування, організаційна структура, мета та функціональна спрямованість - науково-впроваджувальні - зони можна поділити на: райони інтенсивного наукового розвитку, технополіси (в складі яких функціонують регіональні інноваційні центри); науково-виробничі парки, в складі яких можна виділити дослідні, технологічні, промислові, агропарки та ін. Наприклад, у США зазначені зони створюються у вигляді технопарків, в Японії - технополісів. У Китаї зони розвитку нової і високої технології формуються у вигляді інноваційних центрів, сформованих експортно-виробничих зон, які вже перебувають на достатньому рівні розвитку і яким необхідна переорієнтація на випуск наукоємної продукції. Вони створюються, як правило, в процесі реалізації державних планів з розвитку науки і техніки.

В Україні на законодавчому рівні не визначено поняття науково(техніко)-впроваджувальної зони, проте закріплено, що С(В)ЕЗ можуть ство-

рюватись у вигляді технологічних парків. На нашу думку, технопарки, а також наукові парки можуть бути одним із ключових елементів науково(техніко)-впроваджувальної зони.

Цікавим є приклад Росії щодо СПРЕД у техніко-впроваджувальних зонах (ТВЗ), який передбачає: *полегшений адміністративний режим* за принципом "єдиного вікна"; *державні гарантії* резидентам від несприятливих змін в законодавстві щодо податків та зборів; *податкові пільги* (див. таблицю).

Основні пільги та преференції, що застосовуються у ТВЗ в Росії

	Зеленоград (Московський округ)	Дубна (Московська область)	Санкт-Петербург	Томськ
Площа	150,3 га	187,7 га	129,4 га	207 га
Спеціалізація	Інформаційно-телекомунікаційні системи, інтелектуальні системи навігації та управління, мікроелектроніка, оптична електроніка, нанотехнології, біотехнології тощо	інформаційні технології; ядерно-фізичні та нанотехнології; біо- та медичні технології; проектування складних технічних систем, приладобудування тощо	приладобудування, розробка програмних продуктів, засобів зв'язку, АСУ, медичні технології, робототехніка, оптоелектроніка, наноматеріали; сонячна енергетика, термоелектрика тощо	ресурсозберігаючі технології, нанотехнології та наноматеріали, ІТ, електроніка тощо
Обсяг державних інвестицій	28 млрд руб.	17 млрд руб.	14 млрд руб.	19 млрд руб.
Митний режим вільної митної зони	Іноземні товари, що ввозяться резидентом, розміщуються та використовуються на території без сплати ввізних митних пільг та ПДВ	Іноземні товари, що ввозяться резидентом, розміщуються та використовуються на території без сплати ввізних митних пільг та ПДВ	Іноземні товари, що ввозяться резидентом, розміщуються та використовуються на території без сплати ввізних митних пільг та ПДВ	Іноземні товари, що ввозяться резидентом, розміщуються та використовуються на території без сплати ввізних митних пільг та ПДВ
Надання державних послуг за принципом "єдиного вікна"	+	+	+	+
Земельна ділянка	за договором оренди (за пільговою ставкою, що становить у середньому 2% від кадастрової вартості ділянки)	за договором оренди (за пільговою ставкою, що становить у середньому 2% від кадастрової вартості ділянки)	за договором оренди (за пільговою ставкою, що становить у середньому 2% від кадастрової вартості ділянки)	за договором оренди (за пільговою ставкою, що становить у середньому 2% від кадастрової вартості ділянки)

Податок на майно	% ставка оподаткування (на 5 років з моменту взяття майна на облік)	% ставка оподаткування (на 5 років з моменту взяття майна на облік)	% ставка оподаткування (на 5 років з моменту взяття майна на облік)	% ставка оподаткування (на 10 років з моменту взяття майна на облік)
Податок на прибуток	15,5% (до 2016 р.)	пільги відсутні	15,5% (на час функціонування зони - 20 років)	15,5% (10 років з моменту реєстрації як резидента)
Податок на землю	0% (на 5 років з часу виникнення права власності)	0% (на 5 років з часу виникнення права власності)	0% (на 5 років з часу виникнення права власності)	0% (на 5 років з часу виникнення права власності)
Транспортний збір	0% (з моменту реєстрації транспортного засобу (ТЗ))	0% (крім легкових авто, водних і повітряних ТЗ) з 1-го числа кварталу, наступного за датою реєстрації як резидента особливої економічної зони, і до 31 грудня 2010 р.)	0% (за винятком водних та повітряних ТЗ) (5 років з моменту реєстрації ТС)	0% (10 років з моменту реєстрації як резидента ОЕЗ)

Складено автором за даними [10].

Існують пільги по орендній платі за приміщення, за земельні ділянки. Передбачений також режим вільної митної зони, тобто іноземні товари в межах зони розміщуються без сплати митних зборів і ПДВ. Експорт товарів і послуг з території також здійснюється в режимі вільної митної зони. Надання податкових пільг, створення митного режиму, надання державних послуг за принципом "єдиного вікна" та інше на території ТВЗ дає змогу скоротити витрати інвесторів до 30%.

В Україні на законодавчому рівні встановлено, що на всі об'єкти та суб'єкти економічної діяльності С(В)ЕЗ поширюється система державних гарантій захисту інвестицій, держава гарантує суб'єктам господарської діяльності право на вивезення прибутків і капіталу, інвестованого в С(В)ЕЗ, за межі С(В)ЕЗ, а також те, що з метою залучення іноземних інвестицій на території С(В)ЕЗ запроваджуються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші СПРЕД [2]. Проте через поширення корупції, зловживання та намагання використовувати С(В)ЕЗ не за цільовим призначенням з 2005 р. усі суб'єкти С(В)ЕЗ реалізують інвестиційні проекти у загальному режимі оподаткування [11]. Варто зазначити, що часткове скасування пільг стало обмежувачим чинником інвестиційно-інноваційної діяльності, спричинивши хвилю судових позовів інвесторів.

Висновки. Недосконалість інституційно-правового поля, неузгодженість окремих положень нормативно-правових актів у сфері С(В)ЕЗ, не-

врегульованість у законодавстві практичного взаємозв'язку між С(В)ЕЗ і типами господарської діяльності, недостатність урахування міжнародної практики організації С(В)ЕЗ, неупорядкованість законодавчих ініціатив щодо запровадження СПРЕД на окремих територіях призводить до виникнення правових колізій, неефективного функціонування С(В)ЕЗ, створює обмеження для активізації інвестиційно-інноваційної діяльності. Тому необхідно: здійснити на законодавчому рівні чітке розмежування функцій органів влади з регулювання діяльності С(В)ЕЗ та їх відповідальності за формування й реалізацію державної політики щодо функціонування С(В)ЕЗ; законодавчо закріпити нові підходи щодо запровадження спеціальних режимів стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності, реформування існуючих С(В)ЕЗ та створення нових типів С(В)ЕЗ, спрямованих на активізацію інвестиційно-інноваційної діяльності; розглянути можливість закріплення на законодавчому рівні поняття "науково-впроваджуваної зони" як зони, що створюється з метою розвитку наукового і виробничого потенціалу, досягнення нової якості економічного зростання, випуску на ринок нових товарів та послуг, забезпечення їх конкурентоспроможності шляхом стимулювання фундаментальних і прикладних досліджень з подальшим упровадженням результатів наукових розробок у виробництво та просування їх на ринок; розглянути можливість закріплення на законодавчому рівні для науково-впроваджувальних зон надання державних гарантій, спрощення дозвільних процедур при оформленні документації зі створення нових високотехнологічних виробництв, виділення земельної ділянки, забезпечення податкових пільг та ін. Реалізація зазначених заходів сприятиме удосконаленню інституційно-правового забезпечення функціонування С(В)ЕЗ, що, у свою чергу, дасть змогу створити необхідні умови для активізації інвестиційно-інноваційної діяльності в Україні у посткризовий період, відновленню вітчизняної економіки, зростанню рівня її конкурентоспроможності та забезпеченню економічного зростання в довгостроковій перспективі на основі інвестиційно-інноваційної моделі розвитку.

Перспективою подальших досліджень стане більш детальне вивчення основних механізмів державного регулювання С(В)ЕЗ.

Список використаних джерел

1. Данько Т. П. Свободные экономические зоны в мировом хозяйстве : учеб. пособие / Т. П. Данько, З. М. Округ // Рос. экон. акад. им. Г. В. Плеханова. - М. : Инфра-М, 1998. - 168 с.
2. Закон України про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон // Відом. Верхов. Ради України. - 1992. - № 50. - Ст. 676.
3. Чмир О. С. Спеціальні (вільні) економічні зони і території пріоритетного розвитку (науково-методичні аспекти) : монографія / Олена Сергіївна Чмир. - К. : НДЕІ Мінекономіки України, Схід. видав. дім, 2001. - 276 с.

4. Надходження та освоєння інвестицій у С(В)ЕЗ та ТПП України за інвестиційними проектами у І кв. 2011 р. : стат. бюл. - К., 2011. - С. 7.
5. Про спеціальну (вільну) економічну зону "Порто-франко" на території Одеського морського торговельного порту // Відом. Верхов. Ради України. - 2000. - № 26. - Ст. 208.
6. *Макогон Ю.* Нові форми організації територій з особливим податковим режимом (С(В)ЕЗ і ТПП) / Ю. Макогон. - Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/January2010/05.htm>
7. Про спеціальну економічну зону "Інтерпорт Ковель" : Указ Президента України // Офіц. вісн. України. - 1999. - № 25. - С. 38.
8. Закон України про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу "Курортголіс Трускавець" // Відом. Верховної Ради України. - 1999. - № 18. - Ст. 139.
9. Надходження інвестицій у С(В)ЕЗ Львівщини надалі скорочуються. - Режим доступу : http://www.stat.lviv.ua/ukr/si/press/2011/r040311_43.pdf
10. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку РФ. - Режим доступу : <http://www.economy.gov.ru>
11. Закон України про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2005 р." та деяких інших законодавчих актів України // Відом. Верховної Ради України. - 2005. - № 17. - № 18-19. - Ст. 267.